CZU: 327:341.232:342.51 https://doi.org/10.59295/pas2025.06

IMPACTUL ASISTENȚEI EXTERNE ASUPRA DINAMICII CALITĂȚII GUVERNĂRII: PERSPECTIVE COMPARATIVE

Angela POPOVICI[10]

Abstract. ***This article aims to analyze how external development assistance influences the quality of governance and whether it can generate sustainable improvements in WGI indicators. Numerous low- and middle-income countries receive international aid. However, since the establishment of the external development assistance system — from the Marshall Plan to the present — the status of these beneficiary countries has not changed significantly. On the contrary, some continue to stagnate or even sink deeper into poverty and underdevelopment. Although the classical hypothesis suggested that aid should strengthen institutions and administrative capacity, empirical evidence from the past two decades indicates the opposite: positive effects are rare, limited, or even absent. This reality raises questions among researchers, who hold diverse views regarding the effectiveness of external development assistance and its impact on governance quality. In this context, the present study seeks to assess the impact of external assistance on governance quality in light of the various perspectives presented in the academic literature.***

Keywords: *governance, quality of governance, public administration, external assistance, WGI indicators, development.*

În anul 1971, OCDE a adoptat definiția asistenței externe pentru dezvoltare, care reprezintă fluxurile de ajutor sau de asistență oferite de organisme oficiale – inclusiv guvernele statelor sau agențiile lor executive – către țările în curs de dezvoltare, cu condiția ca promovarea dezvoltării economice și a bunăstării populației beneficiare să constituie o prioritate.

Asistența externă pentru dezvoltare, în acest sens, se înscrie în categoria formelor de sprijin pe care un stat sau organisme internaționale le acordă unui alt stat care nu doar că îndeplinește criteriile unui „stat subdezvoltat", dar este, de asemenea, inclus pe lista țărilor beneficiare ale ajutorului public pentru dezvoltare (OCDE, 2007: 1).

Numeroase țări cu venituri mici și medii primesc ajutor internațional. Totuși, de la crearea sistemului de asistență externă pentru dezvoltare – de la Planul Marshall până în prezent – statutul acestor țări beneficiare nu s-a schimbat semnificativ. Dimpotrivă, unele dintre ele continuă să stagneze sau chiar se adâncesc și mai mult în sărăcie și subdezvoltare.

Această realitate ridică semne de întrebare în rândul cercetătorilor, care formulează opinii diverse cu privire la eficiența asistenței externe pentru dezvoltare și a impactului acesteia asupra calității guvernării. În acest context, cercetarea de față își propune analiza impactului asistenței externe asupra calității guvernării, în lumina diferitelor perspective existente în literatura de specialitate.

În literatura de specialitate, tema asistenței financiare externe continuă să fie una actuală, dar rămâne complexă și adesea controversată, din cauza diversității de perspective

[10] Associate Professor, PhD, Moldova State University, Chisinau, Republic of Moldova, angela.popovici2000@gmail.com

teoretice și metodologice adoptate de cercetători. În anii 1980, doar câteva voci exprimaseră rezerve față de necesitatea și efectele pozitive ale ajutoarelor pentru dezvoltare. În acea perioadă, asistența externă era privită, la fel ca și astăzi, drept un instrument de politică externă, iar argumentul privind contribuția sa la creșterea bunăstării țărilor în curs de dezvoltare era considerat suficient pentru a-i justifica existența. Convingerea dominantă era că dezvoltarea economică depinde de o combinație între finanțarea externă a investițiilor și sprijinul tehnic acordat statelor beneficiare.

Deși au existat opinii critice referitoare la eficiența acestor ajutoare și la impactul lor asupra calității guvernării, asemenea abordări au rămas marginale timp de mai multe decenii. Întrebarea privind motivele pentru care statele prospere ar trebui să ofere asistență pentru dezvoltare era rar formulată, întrucât răspunsul părea de la sine înțeles. Dezbaterile se concentrau mai degrabă asupra dimensiunii fondurilor și asupra celor mai potrivite modalități de alocare, nu asupra justificării fundamentale a acestora. În plus, a interoga modul în care ar trebui utilizate ajutoarele echivala, pentru mulți, cu o contestare a imperativului moral al acordării lor, motiv pentru care subiectul era adesea evitat în discursul public.

În timp, încrederea comunității internaționale în eficiența asistenței pentru dezvoltare a început să se diminueze, iar legitimitatea acestor ajutoare a încetat să mai fie percepută ca evidentă. Scăderea susținerii pentru programele de ajutor extern a devenit vizibilă odată cu constatarea faptului că numeroase state susținute prin instrumente de asistență financiară externă au înregistrat progrese limitate, în ciuda volumului considerabil de fonduri primite. Criticii au argumentat că aceste ajutoare pot avea efecte contrare celor scontate, întrucât contribuie la menținerea unor guverne care, în realitate, frânează democratizarea societății, dezvoltarea economică și eforturile de reducere a sărăciei (Gunning, 2005).

Relația dintre asistența externă și calitatea guvernării rămâne un subiect intens dezbătut în literatura de specialitate. Deși ipoteza clasică a susținut că ajutorul ar trebui să întărească instituțiile și capacitatea administrativă, rezultatele empirice din ultimele două decenii sugerează contrariul: efectele pozitive sunt rare, slabe sau inexistente.

Guvernanța este definită prin indicatori precum: eficiența guvernului, controlul corupției, statul de drept, responsabilitatea publică și calitatea reglementărilor. Asistența externă, în special atunci când devine o sursă majoră de venit bugetar, poate modifica stimulentele politice și fiscale ale statului, cu efecte ambigue asupra acestor dimensiuni.

Un număr important de cercetări evidențiază efectele negative ale asistenței externe asupra calității guvernării în țările beneficiare. Printre studiile reprezentative se numără cel realizat de Stephen Knack (Knack, 2001). Autorul argumentează că dependența de ajutorul extern reduce responsabilitatea guvernelor față de propriii cetățeni și favorizează apariția comportamentelor de tip *rent-seeking*. În cazul țărilor beneficiare de asistență externă, rent-seeking-ul poate fi definit astfel: guvernele primesc fonduri externe și, în loc să le investească în infrastructură, servicii publice sau dezvoltare instituțională, folosesc resursele pentru a-și întări rețelele de clientelă, a recompensa susținătorii politici sau a menține controlul asupra instituțiilor. Astfel, fondurile externe devin sursă de câștiguri private și politice, nu de dezvoltare reală. Conform acestei perspective, guvernele care se bazează pe finanțare externă sunt mai puțin motivate să dezvolte sisteme fiscale eficiente

și instituții transparente. În consecință, ajutorul masiv este corelat cu un declin al calității instituționale în statele care devin dependente de asistență.

Într-un studiu ulterior, S. Gröning și M. Busse (Gröning, Busse, 2009) au analizat relația dintre ajutorul extern și guvernanță folosind metode econometrice cross-country. Rezultatele obținute indică un efect negativ sau statistic nesemnificativ al ajutorului extern asupra indicatorilor de guvernanță, precum controlul corupției, eficiența guvernamentală și statul de drept. Autorii interpretează aceste rezultate ca pe o dovadă că asistența externă poate genera o formă de „dependență instituțională", reducând presiunea internă pentru reforme și consolidarea instituțiilor.

Într-o direcție similară, G.R. Rajan și A. Subramanian deși se concentrează în principal pe relația dintre ajutorul extern și creșterea economică, subliniază că absența unui efect pozitiv al asistenței se explică, în mare măsură, prin slăbirea instituțiilor și a calității politicilor publice. Potrivit concluziilor lor, ajutorul extern tinde să substituie, mai degrabă decât să întărească, mecanismele interne de responsabilitate și guvernanță (Rajan, Subramanian, 2005).

În ansamblu, aceste cercetări identifică mai multe mecanisme teoretice comune prin care asistența externă poate avea efecte negative asupra guvernanței. În primul rând, fluxurile externe de resurse reduc nevoia de impozitare internă, ceea ce diminuează responsabilitatea guvernelor față de contribuabili. În al doilea rând, condiționalitățile politice asociate ajutorului pot încuraja apariția loialităților clientelare și consolidarea regimurilor autoritare. În al treilea rând, fragmentarea instituțională generată de multitudinea de donatori și proiecte paralele poate eroda coerența instituțională națională și capacitatea de coordonare a politicilor publice.

O altă categorie de cercetări evidențiază efecte nule sau neutre ale asistenței externe asupra calității guvernării, sugerând că relația dintre cele două variabile nu este nici pozitivă, nici negativă în mod consistent. Un exemplu relevant în acest sens este studiul realizat de J.C. Heckelman și S. Knack (Heckelman, Knack 2009), care analizează legătura dintre nivelul ajutorului extern și indicatorii de bună guvernare pentru un eșantion de peste 80 de țări. Rezultatele acestora arată absența unei relații robuste între volumul ajutorului și calitatea instituțională, concluzionând că, în multe cazuri, asistența externă este irelevantă pentru guvernanță. Autorii explică acest rezultat prin faptul că ajutorul este adesea dispersat între multiple sectoare, fără o strategie coerentă de implementare, ceea ce îi diminuează impactul asupra performanței instituționale.

Rezultate similare sunt evidențiate și de studii empirice regionale, realizate în special pentru Africa Sub-Sahariană și America Latină. O serie de cercetări și teze recente subliniază că efectul asistenței externe asupra calității guvernării depinde în mare măsură de contextul intern al țării beneficiare, însă, în majoritatea cazurilor, relația observată nu este statistic semnificativă. De exemplu, G. Dijkstra arată că doar în condițiile existenței unei stabilități politice și a unei capacități administrative ridicate, asistența externă poate contribui la susținerea reformelor instituționale (Dijkstra, 2018). În absența acestor condiții, efectul ajutorului rămâne practic nul, fără o influență reală asupra calității guvernării. Autorul concluzionează că dovezile existente sunt mixte, iar efectul ajutorului asupra guvernanței depinde în mare măsură de canalul prin care acesta acționează — bugetar, tehnic sau umanitar. G. Dijkstra subliniază că ajutorul nu funcționează auto-

mat ca un vector al guvernanței: în absența coerenței strategice și a condiționalității instituționale, impactul poate fi zero sau chiar negativ.

Alte lucrări teoretice publicate după 2010 introduc concepte precum „ownership" la nivel local și „conditionality fatigue", evidențiind faptul că asistența externă poate fi eficientă doar atunci când este integrată în prioritățile interne ale statului beneficiar, și nu impusă din exterior. Mai mulți autori insistă asupra caracterului indirect al legăturii dintre asistența externă și calitatea guvernării, subliniind că influența pozitivă a ajutorului pentru dezvoltare este posibilă numai atunci când este însoțită de reforme complementare și de consolidarea instituțiilor interne.

Numeroase studii privind eficiența asistenței externe pentru dezvoltare pornesc de la ipoteza că aceasta trebuie să contribuie în primul rând la stimularea creșterii economice, considerată un obiectiv intermediar al politicilor de dezvoltare (Guillaumont et al., 2013). Totuși, cercetările timpurii au semnalat absența unor efecte vizibile, ceea ce a alimentat percepția ineficienței ajutorului. Analizele ulterioare au arătat că impactul asistenței externe depinde în mare măsură de calitatea guvernanței din țările beneficiare, iar alocarea fondurilor este adesea influențată de interesele statelor donatoare, mai degrabă decât de nevoile reale ale celor asistate (Chauvet, Cognau et al., 2008). În plus, o serie de factori externi – crize politice, economice, sociale și de mediu – pot limita eficacitatea asistenței externe pentru dezvoltare.

O modalitate de a răspunde la întrebarea „de ce să oferim ajutoare?" este de a o considera o întrebare despre obiectivele finale. Conform acestei interpretări, întrebarea este despre scopul pe care donatorii încearcă să-l atingă prin oferirea ajutoarelor. Statele Unite ale Americii, care în 1960 furnizau mai mult de jumătate din totalul ajutoarelor pentru dezvoltare, erau în mare măsură motivate de propriul interes politic. Ajutoarele erau menite să favorizeze dezvoltarea și stabilitatea politică, ceea ce ar fi fost în interesul strategic al Statelor Unite. Motivele umanității erau mai importante pentru donatorii mai mici, în special pentru țările scandinave și pentru Țările de Jos.

Având în vedere importanța factorilor politici și strategici, se poate presupune că alocarea ajutoarelor variază în funcție de donator. Există diferențe substanțiale între donatori, chiar și după luarea în considerare a elementelor strategice și politice, cum ar fi interesul Franței pentru Africa de Vest sau importanța Orientului Mijlociu pentru Statele Unite. Rezultatele economice indică, că sărăcia, caracterul democratic și deschiderea comercială a țărilor beneficiare sunt factori cheie pentru alocarea ajutoarelor de către țările nordice și Statele Unite, dar nu și pentru ajutoarele oferite de Japonia sau Franța. J.C. Berthélemy analizează dacă diferiți donatori au aceeași strategie de acordare a asistenței pentru dezvoltare (Berthélemy, 2004). El respinge ipoteza unui comportament uniform și identifică trei categorii de donatori: cei „altruiști" (Norvegia), cei „egoisti" (Franța și Regatul Unit) și un grup intermediar (SUA). Astfel, partenerii de dezvoltare urmăresc obiective foarte diferite în materie de asistență pentru dezvoltare. Promovarea dezvoltării nu este nici măcar cel mai important dintre obiectivele lor, iar în timp ce politica comercială, sărăcia și democratizarea apar ca elemente centrale în discursurile lor, indicațiile privind preferințele reale ale donatorilor arată că măsura în care acești factori influențează efectiv deciziile lor privind ajutoarele pentru dezvoltare variază considerabil de la un donator la altul.

Pe lângă țările care acordă asistență financiară pentru dezvoltare, o serie de organizme internaționale cum ar fi ONU, Banca Mondială, FMI, OECD, BERD, BEI, sunt parte a procesului. Banca Mondială a promovat ideea că eficiența ajutoarelor crește atunci când țările beneficiare implementează politici eficiente. Politicile eficiente implică o bună guvernare (Burnside C., Dollar D, 2004). După ani de ajustări structurale, multe țări în curs de dezvoltare au cunoscut o creștere economică, dar, ca efect indirect, a avut loc o amplificare a inegalităților pe plan intern. Banca Mondială a răspuns promovând proiecte axate pe buna guvernare și reformarea managementului sectorului public.

Din 1947, Banca Mondială a finanțat peste 12.000 de proiecte de dezvoltare, prin intermediul împrumuturilor tradiționale, creditelor fără dobândă și subvențiilor. Totuși, analizele sectoriale și transnaționale ale rezultatelor acestor proiecte sunt rare. Dacă este adevărat că politicile și instituțiile contează, atunci proiectele Băncii Mondiale din domeniul administrației publice, legii și justiției, care, prin natura lor, influențează politicile locale și instituțiile, ar trebui să îmbunătățească indicatorii de guvernare.

În 1968, Banca Mondială a aprobat primul său proiect dedicat administrației publice: un proiect de asistență tehnică în valoare de 2 milioane de dolari pentru Indonezia. Din cele aproximativ 10.500 de proiecte propuse sau aprobate de atunci, aproape 39% includ o componentă consacrată administrației publice. Aceste proiecte reprezintă interfața politicilor Băncii Mondiale și sunt mijloacele prin care își îndeplinește misiunea.

Viziunea neo-clasică domina perspectiva de dezvoltare a Băncii Mondiale în anii 1980. Această viziune economică vedea lumea în dezvoltare ca fiind afectată de state slabe, economii ineficiente și datorii, agravate de creșterea ratelor dobânzilor (Stiglitz, 2002). În anii 1970, multe țări în curs de dezvoltare au împrumutat dolari (la rate variabile) pentru a-și stimula dezvoltarea economică. Odată cu declanșarea recesiunii mondiale la începutul anilor 1980, țările sărace s-au aflat în imposibilitatea de a-și plăti datoriile. Una dintre abordările neo-clasice încuraja țările în dezvoltare să reducă povara financiară. Reducând un aparat de stat aparent ineficient și suprasolicitat, echilibrul bugetar s-ar îmbunătăți și datoriile ar putea fi gestionate mai bine. Programele de ajustare structurală erau utilizate ca instrumente principale în cadrul teoriei neo-clasice. Acestea puneau accent pe austeritatea economică, controlul financiar, combaterea inflației și promovarea unei economii de piață, care includea reduceri ale tarifelor vamale, eliminarea controlului capitalurilor și orientarea economiei către export. Adesea, programele includeau asistență tehnică pentru bugetare sau programare guvernamentală și inițiative pentru reducerea sau menținerea numărului de funcționari publici. Deși aceste programe au stimulat creșterea economică în anumite țări, ele au condus frecvent la intensificarea sărăciei și a inegalităților la nivel național. Drept răspuns, Banca Mondială și-a reorientat asistența, concentrându-se pe gestionarea sectorului public și pe crearea de instituții eficiente (și adesea descentralizate) care să fie receptive la nevoile cetățenilor, responsabile față de aceștia și capabile să asigure furnizarea serviciilor publice (Making Services, 2024). Acest nou program a fost denumit „programul de guvernanță".

Noul program de guvernanță includea mult mai multe aspecte decât doar proiectele de gestionare a sectorului public. Pe lângă acestea, programul aborda și aspecte legate de guvernanța democratică (în special prin intermediul Agenției Americane pentru Dezvoltare Internațională - USAID) și se concentra pe statul de drept, combaterea corupției

și îmbunătățirea participării și responsabilității. Cele mai importante componente ale acestui program erau cei șase „indicatori de guvernanță" cantitativi, dezvoltați în 1996 de Institutul Băncii Mondiale. Acești indicatori evaluau eficiența guvernului, participarea și responsabilitatea, stabilitatea politică, statul de drept, calitatea reglementărilor și controlul corupției (Kaufmann et al., 2010).

Pe măsură ce programul de guvernanță al Băncii Mondiale se dezvolta, numărul proiectelor cu componenta administrație publică, lege și justiție a crescut semnificativ. Între 1983 și 1989, au fost aprobate 288 de proiecte cu această componentă, iar în perioada 1990-1996, numărul proiectelor aprobate a crescut la 1342. După publicarea raportului din 1997 al Băncii Mondiale „The State in a Changing World", care accentua rolul crucial al statului, numărul anual de proiecte dedicate administrației publice, legii și justiției a depășit 200, ajungând la un total de 2194 de proiecte între 1997 și 2006. În prezent, aproape un sfert dintre proiectele Băncii Mondiale includ o componentă administrație publică, lege și justiție.

Pornind de la idea că ajutoarele externe reprezintă un instrument important în procesele de dezvoltare, doctrinarii domeniului se concentrează pe două probleme cheie: impactul ajutoarelor asupra țărilor beneficiare, examinând atât implementarea acestora, cât și efectele pe termen lung (Burnside et al., 2004; De Moura Castro, 2002; Glaeser et al., 2004) și influența motivațiilor donatorilor asupra distribuirii ajutoarelor, discutând dacă variațiile în acordarea ajutoarelor sunt determinate de nevoile reale ale beneficiarilor sau dacă sunt dictate de interesele strategice ale donatorilor (Collier et al., 2002; Harrigan et al., 2006).

În acest context, Banca Mondială a început să evalueze reformele sectorului public, utilizând statistici descriptive pentru a determina eficiența proiectelor pe baza a patru factori: reforma funcției publice, managementul finanțelor publice, administrarea fiscală și combaterea corupției. Se poate susține că proiectele axate pe componenta administrație publică, lege și justiție nu urmăresc întotdeauna să îmbunătățească doar calitatea guvernării și, prin urmare, nu o îmbunătățesc sistematic (Moloney, 2009).

Alți observatori indică faptul că eficiența, un obiectiv aparent nepolitic prin principiul său de raționalitate individuală, fiind un obiectiv important al reformelor administrației pulice, este parțial eronat. Prin concentrarea pe îmbunătățirea eficienței guvernului, Banca pretinde că nu se implică în politica națională, în timp ce, de fapt, o face. Se știe, datorită studiilor fundamentale despre administrația publică, că funcționarii sunt, prin natura lor, ființe politice și că lumea birocrației este impregnată de politică (Dolan, Rosenbloom, 2003; Lipsky, 1980). „Îmbunătățirile" eficienței nu sunt mai puțin politice decât reformele axate pe eficiență sau echitate. Ideea că în birocrație, imparțialitatea și eficiența prevalează asupra altor caracteristici este un ideal învechit de mult timp. În limbajul administrației publice, dihotomia politică-administrație nu mai există. În același sens, specialiștii în administrația publică se întreabă și dacă guvernele pot, sau trebuie, să fie administrate ca întreprinderi (Rosenbloom, 2001). În timp ce întreprinderile sunt interesate în primul rând de profit și de cota lor de piață, guvernele trebuie să facă alegeri între valori contradictorii, cum ar fi eficiența, eficacitatea, echitatea și statul de drept. Îmbunătățind eficacitatea sau echitatea, ele își pot pune în pericol uneori eficiența. Când câștigă în echitate, pun în pericol eficiența și eficacitatea. Democrația obligă guvernele să fie receptive față de alegători, iar procesul de alegere este unul politic.

Calitatea guvernării este în cea mai mare parte evaluată folosind definiția elaborată de Banca Mondială, care o descrie ca fiind „tradițiile și instituțiile prin care autoritatea este exercitată într-o țară. Aceasta include procesul prin care guvernele sunt selectate, monitorizate și înlocuite; capacitatea guvernului de a formula și implementa politici eficiente și adecvate, precum și respectul cetățenilor și al statului pentru instituțiile care reglementează interacțiunile sociale și economice". Această definiție subliniază faptul că prosperitatea economică este legată de existența unui nivel minim de stat de drept și de democrație.

Cum măsurăm calitatea guvernării? Indicatorii de guvernanță (WGI) dezvoltați de Institutul Băncii Mondiale oferă o soluție rezonabilă, având în vedere că sunt concepuți pentru a evalua contextul general al guvernanței în țările supuse analizei. Deși acești indicatori au fost obiectul unor critici severe încă din 1996, ei rămân un instrument de referință atâta timp cât nu sunt dezvoltate alternative mai performante. Datorită dificultății în măsurarea calității guvernării și a opiniilor divergente între cercetători privind cea mai bună metodă de evaluare (Knack, Zak, 2003), indicatorii de guvernanță rămân cea mai bună opțiune pentru cercetările empirice.

La rândul său, asistența externă (termenul corect: Asistența Oficială pentru Dezvoltare) reprezintă un instrument tehnic pentru a promova schimbări pozitive în societate, inclusiv prin modernizarea și consolidarea administrației publice. Primele relații contractuale dintre Republica Moldova și UE datează din 1994, când a fost încheiat un acord de parteneriat și de cooperare. Acest acord a constituit baza juridică a relațiilor bilaterale și a deschis calea pentru cooperarea politică, economică și tehnică între părți. Ulterior, relațiile au fost aprofundate prin Politica Europeană de Vecinătate (PEV) și, din 2014, prin Acordul de Asociere, care include și Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (DCFTA). Uniunea Europeană este astăzi cel mai mare donator de asistență financiară nerambursabilă pentru Republica Moldova, oferind sprijin substanțial prin diverse instrumente, precum și prin programe tematice și fonduri destinate societății civile, educației, digitalizării și dezvoltării regionale.

De asemenea, asistența UE este completată de contribuțiile statelor membre și de organizațiile internaționale, având un rol esențial în implementarea reformelor legate de statul de drept, buna guvernare, combaterea corupției și armonizarea legislației naționale cu cea europeană — procese esențiale în contextul obiectivului strategic al Republicii Moldova de aderare la Uniunea Europeană.

Asistența externă din partea UE reprezintă unul dintre instrumentele UE pentru susținerea implementării Agendei de Asociere. Asistența este prevăzută pentru reforma administrației publice, agricultură și dezvoltare rurală, reforma poliției și managementul poliției de frontieră, dezvoltarea capacităților și consolidarea instituțională, societatea civilă. Tipul asistenței pentru dezvoltare poate fi de două feluri: asistență financiară și asistență tehnică, fiecare având potențial diferit de a produce schimbări. Asistența financiară este acordată, în special, de UE și băncile de dezvoltare (BEI, BERD, BDCE). Aceasta este reflectată în bugetul național ca asistență macrofinanciară sau ca mijloace alocate pentru proiecte investiționale și este acordată pentru a sprijini implementarea politicilor Guvernului în domeniul creșterii economice și reducerii sărăciei, integrării europene (eventual, sprijinirea unor strategii sectoriale). Asistența tehnică este oferită

într-un în volum mai mic, cu scopul de a asigura implementarea unor proiecte şi de a sprijini capacităţile instituţiilor ţării recipiente (Lozovanu; 2016:12).

Managementul eficient al asistenţei europene este esenţial în vederea realizării prevederilor Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană şi presupune dezvoltarea cadrului instituţional şi procedural al procesului de atragere a asistenţei externe, precum şi formarea personalului specializat pentru realizarea acestui proces. Experienţa arată că ţările, care nu au acordat acestui domeniu atenţia cuvenită, s-au confruntat cu dificultăţi în procesul de formulare a politicilor şi îndeplinirea obligaţiilor asumate. Sarcina este mai dificilă pentru o ţară precum Republica Moldova, deoarece aceasta trebuie să mobilizeze resurse administrative comparativ mai mari decât alte ţări.

Începând cu 2010, în mare parte, abordarea instrumentelor de alocare a asistenţei externe pentru dezvoltare a presupus combinarea asistenţei financiare (suport bugetar, proiecte investiţionale) şi a asistenţei tehnice (reforma administraţiei publice, oferirea unei expertize pentru a accelera reformele). Acest lucru a permis producerea unor schimbări mai semnificative şi mai rapide. Această abordare mai activă a donatorilor a fost precedată de adoptarea de către Moldova a politicilor (FMI, BM, UE) care coincid cu cerinţele majorităţii donatorilor. Modalitatea precedentă (până în 2004) se sprijinea pe alocarea mai puţin generoasă de asistenţă tehnică pentru îmbunătăţirea guvernanţei. Se referea la reforma administraţiei publice centrale, democraţie şi drepturile omului, asistenţă umanitară, suport macrofinanciar, ceea ce reprezenta mai degrabă o încercare de a stabiliza situaţia şi de a îmbunătăţi instituţiile decât o intenţie reală de a produce rapid schimbări semnificative (Lozovanu; 2016:12).

Totodată, Curtea Europeană de Conturi sublinia în raportul special *Asistenţa acordată de UE pentru consolidarea administraţiei publice în Republica Moldova*, elaborat în 2016, că este necesară îmbunătăţirea modului în care se utilizează condiţionalitatea prin stabilirea unor condiţii clare şi pertinente şi a unor indicatori de performanţă pentru a evalua mai bine rezultatele şi pentru a putea demonstra obţinerea acestora şi o reacţie fermă, proporţională şi rapidă în cazul în care Guvernul Republicii Moldova nu dă dovadă de un angajament suficient în ceea ce priveşte respectarea condiţiilor convenite (Raport, 2016:12).

Uniunea Europeană a susţinut financiar peste 20 de proiecte destinate consolidării autorităţilor publice centrale, dintre care şapte au vizat sectorul justiţiei, iar trei proiecte consecutive au avut ca scop oferirea de consiliere politică la nivel înalt ministerelor din Republica Moldova – cunoscute sub denumirea de EUHLPAM (European Union High Level Policy Advice Mission to the Republic of Moldova). De asemenea, au fost implementate mai multe proiecte menite să sprijine activitatea Cancelariei de Stat, instituţia centrală responsabilă de coordonarea asistenţei externe în Republica Moldova.

În ceea ce priveşte proiectele de înfrăţire instituţională, s-a observat că structura şi conţinutul acestora nu corespundeau întotdeauna necesităţilor sau obiectivelor reale ale administraţiei publice moldoveneşti. Totodată, capacitatea administrativă naţională s-a dovedit uneori insuficientă pentru o gestionare eficientă a acestor programe. Pentru a remedia aceste deficienţe, au fost organizate sesiuni de instruire, precum şi mese rotunde şi prezentări dedicate funcţionarilor publici, în cadrul unui proiect de asistenţă tehnică.

S-au semnalat, de asemenea, anumite lacune în implementarea proiectului EUHL-PAM, întrucât o parte dintre consultanții implicați au fost detașați în instituții relevante pentru administrarea finanțelor publice, precum Inspectoratul Fiscal de Stat, însă niciun consultant nu a fost repartizat în cadrul celor trei instituții direct implicate în derularea programului de sprijin bugetar sectorial – Curtea de Conturi, Ministerul Finanțelor și Parlamentul (Raport, 2016:29).

În mod teoretic, se poate considera că, odată cu creșterea volumului de asistență externă oferită unei țări, calitatea guvernării tinde să se amelioreze. În acest context, urmărim să identificăm existența unei posibile corelații directe între sprijinul extern acordat Republicii Moldova de către partenerii de dezvoltare și progresul înregistrat în calitatea guvernării, conform indicatorilor de guvernanță stabiliți de Banca Mondială. Această analiză are drept scop evaluarea eficienței asistenței externe în promovarea principiilor bunei guvernări.

Indicatorii de guvernanță ai Băncii Mondiale pentru Moldova în 1996 (la scurt timp după ce și-a câștigat independența față de Uniunea Sovietică) și în 2023 (cele mai recente date) (Raport, 2024) reprezintă punctele de referință pe care le vom avea în vedere, dar si două valori intermediare, care să ne permită să urmărim cum a evoluat calitatea guvernării în funcție de asistența externă acordată R. Moldova. Anii 2016 și 2019 (Asistența, 2021) au fost selectați ca repere intermediare pentru analiza preconizată deoarece au fost marcate de schimbări de guvern care au influențat interacțiunea cu partenerii de dezvoltare. Totodată, în 2016, Curtea Europeană de Conturi a publicat un raport special intitulat „Asistența acordată de UE pentru consolidarea administrației publice în Republica Moldova" (Raport, 2016). Acest raport s-a concentrat în mod special pe aspectele legate de administrația publică, lege și justiție, oferind o evaluare valoroasă a impactului asistenței externe asupra reformelor din aceste domenii.

Declararea independenței Republicii Moldova, odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, a plasat țara într-un nou context de cooperare internațională. Astfel, Republica Moldova a devenit un stat independent, având capacitatea de a-și afirma și dezvolta, conform principiilor suveranității și integrității teritoriale, propria identitate politică, economică, socială și culturală, în funcție de prioritățile sale naționale. În același timp, acest nou statut a oferit Republicii Moldova oportunitatea de a-și diversifica colaborarea cu partenerii externi. Rolul acestora a devenit esențial, având în vedere că Declarația de Independență a fost urmată de tranziția de la economia planificată la economia de piață, o schimbare care a presupus o experiență nouă pentru țară, atât pe plan politic, cât și economic și social.

Urmărind evoluția și fluctuațiile fiecărui indicator în urma procesării datelor oferite de WGI al Băncii Mondiale, a fost elaborată diagrama totalizatoare pentru a putea vizualiza mai ușor care dintre acești indicatori au suferit schimbări considerabile și perioada în care acestea au avut loc. Această analiză va fi utilă pentru a vedea și impactul asistenței externe asupra evoluției calității guvernării.

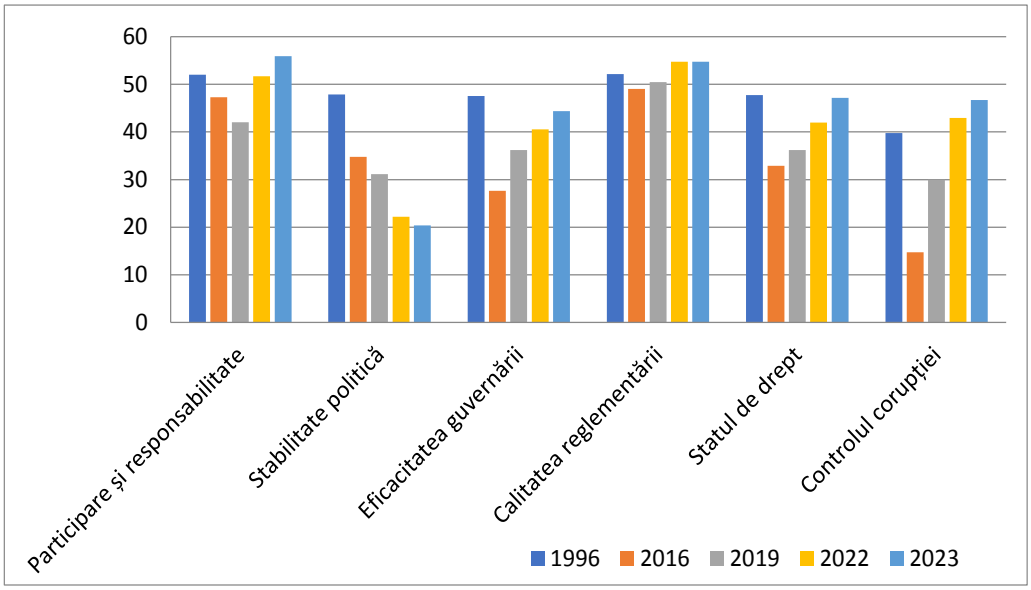
Analiza indicatorilor de guvernanță pentru anii 1996 - 2023 relevă îmbunătățiri modeste în două domenii: calitatea reglementării și controlul corupției. În ceea ce privește participarea și responsabilitatea, nu s-au înregistrat schimbări semnificative. Totodată, s-au observat scăderi în alte trei domenii: stabilitatea politică, eficacitatea guvernării și statul de drept.

Nu avem informații privind asistența externă primită de Republica Moldova în anul 1996, dar cunoaștem valoarea indicatorilor de guvernanță pentru acest an, care s-au dovedit a fi semnificativă comparativ cu parcursul ulterior.

În anul 2016, țara a beneficiat de un sprijin din partea partenerilor de dezvoltare în valoare de 245.605.895,86 Euro (Platforma, 2025). Acesta a venit sub forma suportului bugetar, suportului pentru proiecte și asistenței tehnice. Totuși, indicatorii de guvernanță înregistrează valori scăzute comparativ cu anul 1996, în special la capitolul stabilitate politică, eficacitatea guvernării, statul de drept și, în mod deosebit, controlul corupției.

În 2019 volumul asistenței externe acordate R.Moldova a constituit 422 mil. Euro (Asistența, 2021), cu circa 176.394.104 Euro mai mult decât în 2016. Indicatorii de guvernanță înregistrează creșteri semnificative la capitolul eficacitatea guvernării și controlul corupției, dar și o ameliorare ușoară la calitatea reglementărilor și statul de drept. Totuși, s-au înregistrat scăderi în ceea ce privește responsabilitatea/participarea și stabilitatea politică.

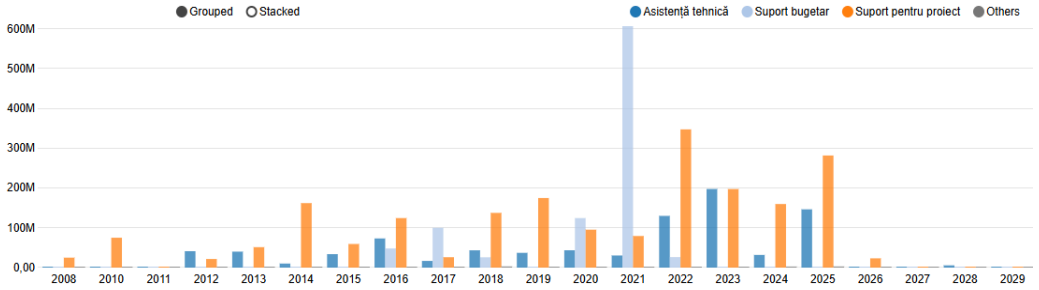
Calitatea guvernării în R.Moldova 1996-2023

Sursa: elaborat de autor în baza *Worldwide Governance Indicators*

In anul 2023 volumul asistenței externe debursate Republicii Moldova a totalizat 1 768,3 mil. Euro (Raport, 2024). Comparativ cu 2019 s-au atestat creșteri ale tuturor indicatorilor de guvernanță cu excepția stabilității politice. Considerăm că invazia Rusiei în Ucraina a jucat un rol esențial în scăderea valorii acestui indicator. Cu toate acestea, dacă ar exista o corelație directă între volumul asistenței externe și îmbunătățirea calității guvernării, ne-am fi așteptat la rezultate mai semnificative.

Asistența externă oferită R.Moldova 2008-2023

Sursa: https://amp.gov.md/TEMPLATE/ampTemplate/dashboard/build/index.html

De ce se întâmplă acest lucru? De ce creșterea cuantumului asistenței externe nu se traduce și într-o creștere sustenabilă a calității guvernării? Mai mulți experți rămân la ideea că ajutoarele externe pur și simplu nu funcționează, deoarece mai multe ajutoare nu produc mai multă creștere. De fapt, ajutoarele pot împiedica dezvoltarea economică prin susținerea guvernelor și politicilor slabe.

Dacă e să comparăm indicatorii guvernanței pentru anul 1996 cu cei pentru anul 2023, ajungem la concluzia că Moldova nu a valorificat în mod adecvat independența sa, cel puțin din perspectiva calității guvernării (Mitchell, 2024).

După o experiență de decenii de asistență pentru dezvoltare, raționamentele pentru furnizarea acestei asistențe sunt departe de a fi clare. Deși donatorii oferă ajutoare financiare guvernelor din țările în curs de dezvoltare cu scopul de a sprijini bunăstarea și a asigura guvernarea democratică a acestora, nu se atestă o corelație directă dintre volumul asistenței financiare alocate și calitatea guvernării.

Problemele pe care ajutoarele ar trebui să le rezolve și întrebările legate de faptul dacă ajutoarele au sau nu un avantaj în raport cu alte politici au fost ignorate în cadrul dezbaterii despre eficacitatea ajutoarelor. Faptul că ajutoarele, în anumite circumstanțe, pot scoate un număr mare de persoane din sărăcie ar putea părea un răspuns suficient la întrebarea „de ce să oferim ajutoare?”. Totuși, asemenea rezultate, deși necesare, nu sunt suficiente. În acest context D. Mitchell consideră că ”dacă politicienii insistă să trimită bani de la contribuabili către alte națiuni (fie pentru a se simți bine, fie pentru a câștiga prieteni), fondurile ar trebui să fie legate de ceva concret, cum ar fi scoruri mai bune la indicatorii de guvernanță ai Băncii Mondiale (Mitchell, 2024).

De mult timp s-a sugerat că prin aplicarea condiționalității ex-ante donatorii ar putea îmbunătăți eficiența cheltuielilor publice. Este evident că donatorii își doresc să creadă că acest rol le revine, dar această justificare a fost în mod clar invalidată de cercetările empirice din literatura privind eficacitatea ajutoarelor pentru dezvoltare, atât la nivel macroeconomic, cât și instituțional. Totuși, donatorii nu au reușit să dezvolte tehnicile de angajament necesare pentru a transforma beneficiile teoretice ale condiționalității ex-ante în realitate.

O altă justificare constă în faptul că ajutoarele externe pot avea un efect stimulativ asupra statelor beneficiare. Pentru ca acest efect să se manifeste în mod real, este important ca regulile impuse de donatori, prin care alocarea fondurilor este corelată cu

performanțele anterioare ale beneficiarilor, să fie clare, transparente și credibile**.** În acest context, evaluarea condiționalității bazate pe performanță poate fi abordată din această perspectivă. Uniunea Europeană a implementat deja inițiative menite să coreleze acordarea asistenței cu rezultatele obținute**,** consolidând astfel principiul responsabilității și eficienței în utilizarea fondurilor.

Al doilea mandat al lui Donald Trump a marcat sfârșitul ajutorului American pentru dezvoltare. În februarie 2025, președintele Trump a anunțat înghețarea programelor americane de dezvoltare, precum și închiderea Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID), inițial provizorie, apoi definitivă. Această decizie a zguduit sectorul umanitar și de dezvoltare, mai ales că a venit după anunțuri precedente privind reducerea bugetelor alocate ajutorului pentru dezvoltare de către mai multe state europene – Suedia, Țările de Jos, Germania și, mai ales, Franța, care se remarcă printr-o scădere record de 34% preconizată pentru 2025. Noua administrație americană a justificat această măsură printr-o serie de argumente politice, economice și ideologice: strategia de reducere a cheltuielilor publice, punerea sub semnul întrebării a eficienței, utilității și transparenței unui tip de politică publică orientată spre exterior și dorința de a prelua controlul asupra unor organizații acuzate de „wokism".

De fapt, „criza" actuală prin care trece sectorul ajutorului internațional vizează în primul rând donatorii din Nord, în timp ce așa-numiții donatori „emergenți" (China, Turcia, Qatar și alții) se poziționează ca noi finanțatori și operatori ai proiectelor de dezvoltare (Carbonnier, 2012; Dreher et al., 2022), promovând în același timp o dinamică „Sud-Sud" menită să fie mai orizontală și echitabilă. Aceste dinamici reflectă configurațiile relaționale ale ajutorului internațional, în cadrul cărora intră în conflict — sau, dimpotrivă, în complementaritate — logica guvernelor naționale și politicile globale. Numeroase studii au arătat că elaborarea și implementarea acestor mecanisme sunt supuse unor lupte locale, atât în țările donatoare, cât și în cele beneficiare (Appe, Pallas, 2018).

Printre controversele cele mai frecvente se numără și problemele legate de eficiența ajutorului și de efectele acestuia. Dezbaterile privind lipsa de transparență și responsabilitate în cadrul programelor de dezvoltare au condus la apariția unor norme și practici noi în rândul actorilor din domeniu. Astfel, ONG-urile sunt supuse unei presiuni constante de evaluare a activităților lor, de „capitalizare" a experiențelor acumulate, de implementare a „instrumentelor de calitate" și de măsurare a „impactului" lor asupra societății, instrumentele statistice jucând aici un rol central (Samuel, Nubukpo, 2020).

Aceste dinamici evidențiază managerializarea tot mai accentuată a ONG-urilor, sectorul ajutorului nefiind ocolit de logica Noului Management Public (Doligez, 2020). La fel ca și administrația publică, sectorul ajutorului internațional este acuzat de birocrație excesivă, inerție instituțională și incapacitate de reformă Conform discursului neoliberal dominant astăzi, acesta ar trebui să devină mai flexibil, adaptabil și efficient (Easterly, 2002).

În concluzie, subliniem că ajutoarele externe reprezintă un instrument important în procesele de dezvoltare și un stimulent pentru creșterea calității guvernării. Dar este dificil să stabilim o corelație directă dintre volumul asistenței financiare alocate și calitatea guvernării pentru țările care se bucură de asistență financiară pentru dezvoltare. Creșterea numărului de proiecte axate pe eficacitatea guvernării și a cheltuielilor în

acest domeniu este un semn pozitiv și semnificativ al stabilității politice. Dar această „îmbunătățire" nu este întotdeauna legată de proiectele de asistență externă și ilustrează uneori, dimpotrivă, o absență a schimbării de regim. Acest indicator nu specifică faptul că conducerea țării trebuie să fie democratică; ea trebuie doar să fie stabilă.

S-a constatat că proiectele axate pe lege și justiție nu reușesc întotdeauna să reducă corupția. Este dificil să se stabilească dacă o creștere a ajutoarelor conduce la o combatere mai eficientă a corupției sau dacă asistența externă în domeniul legii și justiției abordează problema corupției în mod corespunzător. Cu toate acestea, creșterea cheltuielilor pentru proiectele în acest domeniu conduce, în general, la progrese semnificative și pozitive în ceea ce privește participarea și responsabilitatea. În prezent, se sugerează că aceste proiecte vizează, fără îndoială, restructurări extinse ale sistemului judiciar.

Analiza realizată subliniază persistența necesității de a ameliora calitatea administrației publice în Republica Moldova ca o condiție esențială pentru o guvernare eficientă. Chiar dacă în ultimii ani sistemul administrației publice din Republica Moldova a fost supus unor reforme, și s-a bucurat de o asistență financiară solidă, capacitatea acestuia de a servi cetățenii și de a sprijini creșterea economică a țării rămâne modestă. Asistență financiară externă, chiar și în volume mari nu se traduce direct într-o bună guvernare în lipsa responsabilității pentru rezultate, distribuirea necorespunzătoare a rolurilor între instituții, deficiențe în structura organizațională, lipsa de stimulente pentru atragerea de profesioniști competenți și dedicați în sectorul public, precum și un nivel ridicat de politizare a administrației publice, toate contribuind la calitatea mediocră a guvernării.

În ansamblu este esențial ca specialiștii să folosească vasta experiență acumulată în administrația publică pentru a analiza de ce proiectele din acest sector nu obțin rezultate consistente. Experții în administrația publică înțeleg că teoria și practica acestui domeniu se bazează pe principii de eficiență, eficacitate, echitate și stat de drept. Nu poate fi trecută cu vederea importanța acestor principii fundamentale, problemele legate de monitorizarea implementării și, eventual, contribuția la îmbunătățirea rezultatelor proiectelor.

Concluziile literaturii de specialitate sugerează că asistența externă nu poate fi considerată o soluție automată pentru consolidarea instituțiilor. Volumul ajutorului nu se traduce în mod automat într-o ameliorare a guvernanței, dimpotrivă, în absența unei strategii coerente, a coerenței instituționale și a unui cadru de responsabilitate, fluxurile externe de resurse pot rămâne ineficiente sau chiar contraproductive. Aceasta evidențiază că relația dintre asistența externă și calitatea guvernanței nu este direct proporțională, ci depinde de o serie de factori contextuali, cum ar fi stabilitatea politică, capacitatea administrativă și angajamentul guvernului beneficiar.

În consecință, politicile de dezvoltare ar trebui să pună accent pe condiționalitate inteligentă, transparență și parteneriat real între donatori și statele beneficiare, mai degrabă decât să se bazeze exclusiv pe transferuri financiare masive. Strategiile eficiente implică nu doar alocarea resurselor, ci și integrarea ajutorului în prioritățile interne ale statului, monitorizarea atentă a rezultatelor și asigurarea unei legături clare între resursele primite și reformele instituționale.

Mai mult, cercetările viitoare trebuie să facă distincția între tipurile de asistență, cum ar fi ajutorul tehnic, ajutorul bugetar și asistența umanitară, deoarece efectele lor

asupra guvernanței sunt radical diferite. În timp ce ajutorul tehnic poate sprijini capacitatea instituțională și formarea resurselor umane, ajutorul bugetar riscă să reducă presiunea internă pentru reforme, iar asistența umanitară, deși vitală pe termen scurt, are un impact limitat asupra consolidării instituțiilor pe termen lung. Această perspectivă subliniază necesitatea unui design atent al politicilor de asistență, adaptat contextului fiecărei țări, pentru a transforma resursele externe în instrumente eficiente de îmbunătățire a calității guvernării.

BIBLIOGRAFIE

Appe S., Pallas Ch.L. (2018), Aid Reduction and Local Civil Society: Causes, Comparisons, and Consequences, https://digitalcommons.kennesaw.edu/facpubs/4148/ (accesat la 15.07.2025)

Asistența externă pentru Republica Moldova în anul 2019 (2021), https://mf.cloud.gov.md/index.php/s/xJiHdfYExdnLQmT?dir=/&editing=false&openfile=true (accesat la 18.06.2025)

Burnside, C., Dollar, D. (2004), Aid, policies, and growth : revisiting the evidence. In: Policy Research Working Paper, 2004, Series 3251, The World Bank, https://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/3251.html (accesat la 15.06.2025)

Carbonnier G. (2012), International Development Policy: Aid, Emerging Economies and Global Policies. Palgrave Macmillan, 2012.

Chauvet L., Cogneau D., Naudet J.-D. (2008), Sélectivité et égalité des chances dans l'allocation de l'aide internationale. Une analyse de la dernière decennia, https://ideas.repec.org/a/cai/ecoldc/ecop_186_0023.html (accesat la 15.06.2025)

Collier, P., Dollar, D. (2002), Aid Allocation and Poverty Reduction. In: European Economic Review, 2002, 48, p.1475-1500, https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2097783 (accesat la 25.06.2025)

Coopération pour le Développement : Rapport (2007), https://www.oecd.org/fr/publications/cooperation-pour-le-developpement-rapport-2007_dcr-2007-fr.html (accesat la 1.06.2025)

De Moura Castro C. (2002), The World Bank Policies: Damned if you do, damned if you don't. In: Comparative education, 2002, vol.38, issue 4, https://www.researchgate.net/publication/233304716_The_World_Bank_Policies_Damned_if_you_do_damned_if_you_don't (accesat la 28.06.2025)

Dijkstra G. (2018), Aid and good governance: Examining aggregate unintended effects of aid, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718917302975?via%3Dihub (accesat la 7.06.2025)

Dolan, J., Rosenbloom, D. (2003), Representative Bureaucracy: Classic Readings and Continuing Controversies. 2003, https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781315541471/representative-bureaucracy-david-rosenbloom-julie-dolan (accesat la 15.07.2025)

Doligez F. (2020), L'aide au développement à l'épreuve des stratégies absurdes. Revue internationale des études du développement, n° 241 (1), 87-111, https://shs.cairn.info/revue-internationale-des-etudes-du-developpement-2020-1-page-87?lang=fr&tab=sujets-proches (accesat la 1.07.2025)

Dreher, A., Fuchs, A., Parks, B., Strange, A., & Tierney, M. (2022), Banking on Beijing: The Aims and Impacts of China's Overseas Development Program. Cambridge: Cambridge University Press, https://www.aiddata.org/publications/banking-on-beijing-the-aims-and-impacts-of-chinas-overseas-development-program (accesat la 15.07.2025)

Easterly W. (2002), The cartel of good intentions: the problem of bureaucracy in foreign aid. The Journal of Policy Reform, 5 (4), 223-250, https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1384128032000096823 (accesat la 18.07.2025)

Glaeser, E. L., La Porta, R., Lopez-de-Silane, F., Shleifer, A. (2004), Do Institutions Cause Growth? 2004, https://www.nber.org/papers/w10568 (accesat la 11.07.2025)

Gröning S., Busse M. (2009), Does foreign aid improve governance? Economics Letters, 2009, vol. 104, issue 2, p. 76-78, https://econpapers.repec.org/article/eeeecolet/v_3a104_3ay_3a2009_3ai_3a2_3ap_3a76-78.htm (accesat la 2.06.2025)

Guillaumont P., McGillivray M., Wagner L. (2013), Performance Assessment: How it Depends on Structural Economic Vulnerabilty and Human Capital. Implications for the Allocation of Aid, Working Papers P71, FERDI, https://ideas.repec.org/p/fdi/wpaper/489.html (accesat la 10.06.2025)

Gunning J. W. (2005), Pourquoi donner de l'aide ? In: Revue Internationales des sciences administratives, 2005, 2-3 (vol.13), p.7-50, https://www.cairn.info/revue-d-economie-du-developpement-2005-2-page-7.htm (accesat la 2.06.2025)

Harrigan, J. , Wang, Ch., El-Said, H. (2006), The economic and political determinants of IMF and world bank lending in the Middle East and North Africa. In: World Development, 2006, vol. 34, issue 2, 247-270, https://econpapers.repec.org/article/eeewdevel/v_3a34_3ay_3a2006_3ai_3a2_3ap_3a247-270.htm

Heckelman J.C., Knack S. (2009), Aid, economic freedom, and growth, Contemporary Economic Policy, 2009, vol. 27, issue 1, 46-53, https://econpapers.repec.org/article/blacoecpo/v_3a27_3ay_3a2009_3ai_3a1_3ap_3a46-53.htm (accesat la 2.06.2025)

Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2010), The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues, http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home (accesat la 2.06.2025)

Knack S. **(**2001), Aid Dependence and the Quality of Governance: Cross-Country Empirical Tests. Southern Economic Journal, Vol. 68, No. 2 , 2001, pp. 310-329, https://www.jstor.org/stable/1061596 (accesat la 4.06.2025)

Knack, S., Zak, P. J. (2003), Building Trust: Public Policy, Interpersonal Trust, and Economic Development. In: Supreme Court Economic Review. 2003, Vol. 10, The Rule of Law, Freedom, and Prosperity, pp. 91-107, https://www.jstor.org/stable/1147139 (accesat la 27.07.2025)

Lipsky, M. (1980), Street Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services, 1980, https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/003232928001000113 (accesat la 10.08.2025)

Lozovanu, V. (2016), Potențialul asistenței externe: mai poate mecanismul de condiționare promova reformele în Republica Moldova? IDIS "Viitorul", Chișinău, 2016.

Making Services Work for Poor People (2004), World development report 2004, https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b34c6637-9b66-570d-9df2-63c004f2860b/content (accesat la 25.07.2025)

Mitchell, D. (2024), Foreign aid and conditionality, https://danieljmitchell.wordpress.com/2024/06/24/foreign-aid-and-conditionality/ (accesat la 7.08.2025)

Moloney, K. (2009), L'administration publique et la gouvernance: analyse au niveau sectoriel de l'aide offerte par la Banque Mondiale. In: Revue Internationales des sciences administratives, 2009/4, vol.75, p.669-690, https://shs.cairn.info/revue-internationale-des-sciences-administratives-2009-4-page-669?lang=fr (accesat la 1.08.2025)

Platforma pentru gestiunea asistenței externe (2025), https://amp.gov.md/TEMPLATE/ampTemplate/dashboard/build/index.html (accesat la 13.07.2025)

Rajan, G.R., Subramanian, A. (2005), Aid and Growth: What Does the Cross-Country Evidence Really Show? The Review of Economics and Statistics, MIT Press, vol. 90(4), pages 643-665, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11513/w11513.pdf (accesat la 4.06.2025)

Raport special Asistența acordată de UE pentru consolidarea administrației publice în Republica Moldova (2016), Curtea de Conturi Europeană, Luxembourg, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR16_13/SR_MOLDOVA_RO.pdf (accesat la 11.07.2025)

Raportul anual privind asistența externă oferită Republicii Moldova în anul 2023 (2024), https://www.mf.gov.md/sites/default/files/Raport%20privind%20asistenta%20externa%202023.pdf (accesat la 12.08.2025)

Samuel B., Nubukpo K. (2020), Tournant néolibéral et consolidation de la bureaucratie transnationale. Note de recherche sur les statisticiens et économistes en Afrique de l'Ouest francophone. Actes de la recherche en sciences sociales, n° 234 (4), 50-65. https://shs.cairn.info/revue-actes-de-la-recherche-en-sciences-sociales-2020-4-page-50?lang=fr (accesat la 25.08.2025)

Stiglitz, J. (2002), Globalization and Its Discontents. Edition Paperback, 2002.